

dr Marek Kowalski, dr Lidia Korczak

BROSZURA - PRZEWODNIK PO KOŚCIELE FRANCISZKANÓW W OPOLU

Kraków, czerwiec 2008 r.

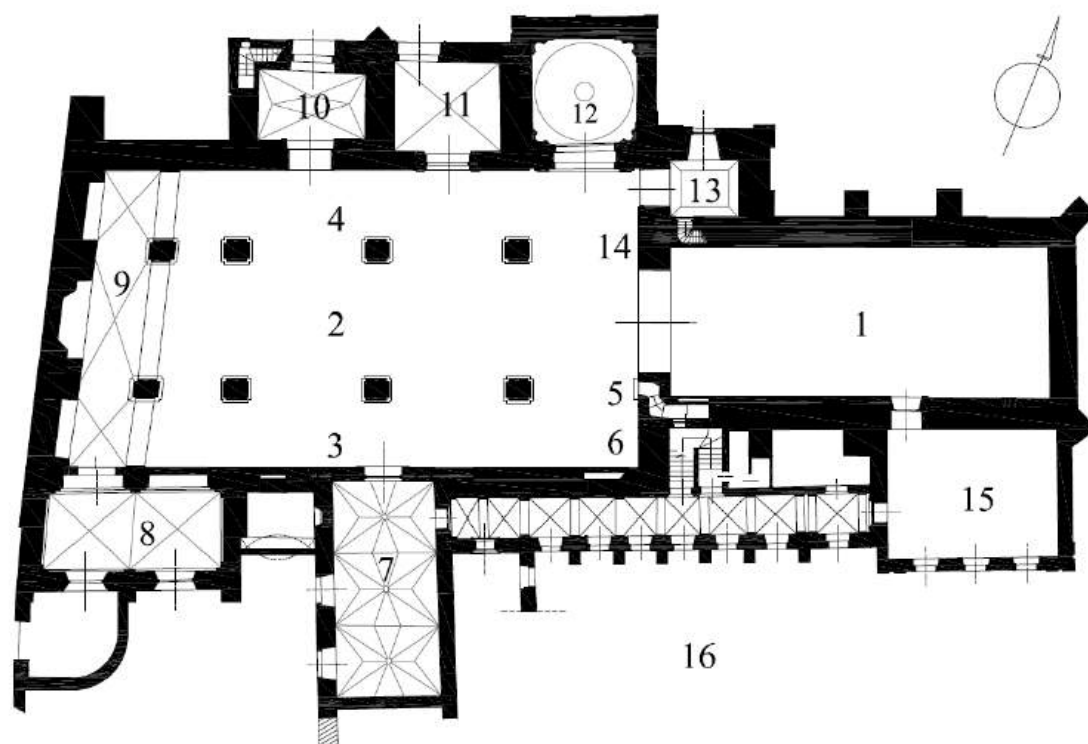
**Renowacja
zabytkowego zespołu kościelno-klasztornego
Franciszkanów w Opolu
była współfinansowana przez Unię Europejską**

**Kościół Franciszkanów pod wezwaniem Świętej Trójcy
i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Opolu**

Plan kościoła, z zaznaczonymi kaplicami i elementami wyposażenia

Plan kościoła:

1. Prezbiterium
2. Nawa główna
3. Nawy boczna południowa
4. Nawa boczna północna
5. Ambona
6. Ołtarz św. Franciszka
7. Kaplica św. Anny (Kaplica Piastowska)
8. Kaplica św. Maksymiliana
9. Chór i organy
10. Kruchta
11. Kaplica Ukrzyżowania i Matki Bożej Fatimskiej
12. Kaplica Najświętszego Serca Pana Jezusa
13. Kaplica Matki Bożej Częstochowskiej oraz adoracji Najświętszego Sakramentu (przyziemie wieży)
14. Ołtarz św. Antoniego
15. Zakrystia
16. Klasztor

Wymiary kościoła:

- długość całkowita 55,5 m (prezbiterium 22,5 m, korpus 33 m),
- szerokość prezbiterium 11,5 m; szerokość korpusu nawowego 19 m,
- wysokość prezbiterium (do sklepienia) 15,2 m; wysokość korpusu (do sklepienia) 15,5 m.

Święty Franciszek z Asyżu oraz powstanie Zakonu Braci Mniejszych

Zakon Braci Mniejszych (łac.: Ordo Fratrum Minorum – w skrócie OFM), znany pod nazwą FRANCISZKANIE, wywodzi się z Asyżu we Włoszech – miejsca urodzin św. Franciszka, jego założyciela.

Franciszek żył na przełomie XII i XIII wieku. Był synem bogatego kupca. Nie od razu wiedział jaką drogę w swym życiu obrać. Modląc się w kościele św. Damiana usłyszał głos: „Franciszku odbuduj mój Kościół...” Posłuchał tego nakazu. Wkrótce dokonała się w nim głęboka przemiana. Pozbył się majątku i zmienił swój strój na ubogą tunikę. Zaczął gromadzić wokół siebie towarzyszy. Tak powstała wspólnota Braci Mniejszych. Jako sposób swojego życia Bracia przyjęli „Regulę” ułożoną przez Franciszka. „Reguła i życie Braci Mniejszych polega na zachowaniu świętej Ewangelii Pana naszego Jezusa Chrystusa przez życie w posłuszeństwie, bez własności i w czystości”.

Franciszek dawał przykład pięknego naśladowania Jezusa: głosił Pokój i Dobro, okazywał miłość każdemu stworzeniu. Chętnie szukał samotności w pustelniach. Pragnął wyjeżdzać na misje. Odwiedził Ziemię Świętą, gdzie żył Jezus Chrystus. Od tamtej pory aż do dzisiaj Bracia Mniejsi są opiekunami tych Świętych Miejsc. Dzięki Franciszkowi upowszechnił się zwyczaj budowania „żłóbków” na pamiątkę betlejemskiej nocy.

W 1224r. na ciele Franciszka pojawiły się stygmaty – rany podobne do Chrystusowych. Franciszek zmarł 3 października 1226r. Dwa lata później Kościół uznał Go za Świętego.

fol. 1. Św. Franciszek z Asyżu – rycina odkryta na odwrocie obrazu w kaplicy Matki Bożej Częstochowskiej (autor: Łukasz Mrzygłód, 1946 r.)

Początki działalności Zakonu Braci Mniejszych na ziemiach polskich

Dla przeszczepienia Zakonu Braci Mniejszych do krajów Europy środkowej, w tym Polski, najwięcej zasłużył się włoski franciszkanin, należący do pierwszych towarzyszy św. Franciszka, brat Jan z Piano del Carpini (Giovanni da Pian del Carpine).

Choć inicjatywa przybycia duchowych synów św. Franciszka z Asyżu na ziemie polskie należała do samego Zakonu, to jednak dzięki uzyskaniu aprobaty i wsparcia ze strony książąt piastowskich, rozwój tej braterskiej wspólnoty postępował tak szybko.

Po Wrocławiu i Krakowie Opole było na ziemiach polskich kolejnym miastem, w którym osiedlili się franciszkanie. Niestety przebieg procesu fundacyjnego oraz początki działalności Braci Mniejszych w Opolu kryją się w pomrokach dziejów, przede wszystkim z powodu braku dokumentacji źródłowej, a nawet śladów dokumentu fundacyjnego. Ujęta w regule zasada ubóstwa zdawała konwent na łaskę fundatorów i dobroczyńców, ale zarazem uniemożliwiała posiadanie majątku, który mógłby braciom mniejszym zapewnić gospodarczo-ekonomiczną samodzielność. Pozbawiony stałego uposażenia konwent nie miał potrzeby gromadzenia i prowadzenia dokumentacji administracyjno-gospodarczej, stąd też brak odpowiedniego, nierzadko jakiegokolwiek, źródłowego oświetlenia jego funkcjonowania. Stąd wątpliwa jest tzw. pierwsza fundacja sprzed tatarskiego najazdu w roku 1241, o której nadmieniają dużo późniejsze i niebudzące zaufania kronikarskie przekazy. Dopiero fundacja księcia opolskiego Władysława I z ok. 1248 roku pozwoliła na zakorzenienie się minorytów w strukturze średniowiecznego miasta Opolą. Klasztor i kościół stały w obrębie miasta, ale na terenie kurii książęcej przy obwarowaniach miejskich. Blisko zarówno centrum gminy miejskiej, jak i siedziby książęcej. W początkowym okresie istnienia kościół pełnił nawet funkcję usługową wobec dworu książęcego, zaś w 1313 r. został określony mianem kościoła zamkowego. Świadczy to dobitnie o silnych związkach opolskiego konwentu franciszkańskiego z rodziną panującą.

Od początku istnienia opolski konwent franciszkanów przynależał do prowincji czesko-polskiej, będąc zarazem ośrodkiem kustodii. Gdy na skutek dynamicznie rozwijającej się prowincji saskiej i prowadzonej przez nią ekspansji braci na wschód i północ, w latach 1262-1272 od prowincji czesko-polskiej odłączyły się klasztory kustodii wrocławskiej oraz złotoryjskiej i weszły do prowincji saskiej, klasztory kustodii opolskiej pozostały wierne swej pierwotnej przynależności oraz związkom z klasztorami czeskimi i polskimi. Kilka też razy w drugiej połowie XIII wieku w Opolu odprawiono kapitułę prowincjonalną, co dowodzi, iż konwent opolski w tym czasie normalnie funkcjonował. Z roku zaś 1287 pochodzi pierwsza wzmianka źródłowa o istnieniu kościoła franciszkanów w Opolu. Od tej pory losy kościoła będą ściśle wiązały się z dziejami konwentu.

Dzieje kościoła pod wezwaniem Świętej Trójcy i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Opolu

Kościół wraz z klasztorem stanowi jeden zespół wolnostojących budowli z wirydarzem, usytuowany między ulicą Zamkową a Placem Wolności, od południowego zachodu ograniczony kanałem Młynówki.

Jako pierwszą część kościoła wybudowano wydłużone prezbiterium, od wschodu zamknięte prostą ścianą, które wzniesiono w technice „opus emplectum” (wewnętrzną strukturę muru tworzy drobny kamień zatopiony w zaprawie, a część licową po obu stronach porządkuje warstwa cegieł w układzie wendyjskim). Nakryto je wówczas czteroprzęsłowym sklepieniem krzyżowo-żebrowym, po którym przetrwały nadwieszane wieloboczne słuszki z kamiennymi wspornikami i kapitelami oraz najpewniej przyściennie fragmenty żeber, uformowane ze zwykłej grubej cegły. Do prezbiterium od południowego wschodu przylegała jednokondygnacyjna zakrystia. W owym czasie była to pierwsza murowana konstrukcja architektoniczna starego Opolu. Pod koniec XIII wieku zdołano jedynie przystawić do zachodniej ściany prezbiterium korpus kościoła, nieznanej wielkości, wykonany jako nietrwała konstrukcja drewniana.

fot. 2. Książę Bolesław III, fundator kaplicy św. Anny (rzeźba nagrobna)

W roku 1307 zabudowa miasta, prawdopodobnie także klasztor i kościół franciszkański, zostały zniszczone przez wielki pożar. Bardzo szybko książę opolski Bolko I oraz gmina miejska przystąpili do odbudowy zniszczeń. Pierwsza poświadczona dokumentowo darowizna monarsza dla opolskich minorytów pochodzi z 1313 r. i należy ją łączyć z pozyskiwaniem środków na odbudowę, która doprowadziła do powstania świątyni znacznie mniejszej od obecnej, z której do dziś zachował się mur długości 7,5 m. Rozpoczęto budowę pierwszego murowanego, jednoprzestrzennego korpusu kościoła, tak jak prezbiterium w technice „opus emplectum”. Przykryto go dwuspadowym dachem niższym niż nad prezbiterium. Wbrew dawniejszym przypuszczeniom korpus nigdy nie miał formy bazylikowej. Nadal trwały też prace w części prezbiterialnej, zresztą bardzo rozciągnięte w czasie. Założone zostało nowe sklepienie, w którym żebra wykonano z ceglanych kształtek, zaś w oknach założono kamienne maswerki.

Tę fazę prac remontowo-budowlanych zakończono w 1359 r., kiedy to kościół został konsekrowany. Wtedy też po raz pierwszy źródła podały wezwanie kościoła: Świętej Trójcy i Najświętszej Maryi Panny.

W połowie XIV wieku trwały już intensywne prace przy budowie kaplicy św. Anny, która w zamierzeniu fundatora, księcia Bolesława III, miała pełnić funkcję nekropolii Piastów opolskich. Do tej pory książąt piastowskich chowano w krypcie pod posadzką prezbiterium. Kaplicę św. Anny, zwaną też Piastowską, wzniesiono przy południowej ścianie korpusu kościoła w odmiennej, nowej technice „opus incertum”. Wbrew ugruntowanemu dotąd przekonaniu o zbudowaniu kaplicy św. Anny w roku 1309, w świetle najnowszych badań architektonicznych i w mniejszym stopniu historycznych, datacji takiej nie można utrzymać. Inicjatorem budowy książęcego mauzoleum był najpewniej Bolko III (zm. 1382). Z jego inicjatywy w latach 60-tych i 70-tych XIV w. ściany wewnętrzne kaplicy otynkowano i ozdobiono polichromią. Pod koniec swego życia ufundował on kamienne nagrobki figuralne, wykonane wedle najlepszych europejskich wzorców przez warsztat rzeźbiarski pozostający pod wpływem znakomitej szkoły praskiej (warsztatu parlerowskiego). Powstały wtedy płyty nagrobne Bolesława I i Bolesława II – dziada i ojca fundatora – oraz samego Bolka III i jego żony Anny. Bryła kaplicy św. Anny została zamknięta wysokim dwuspadowym dachem z trójkątnym szczytem od południa.

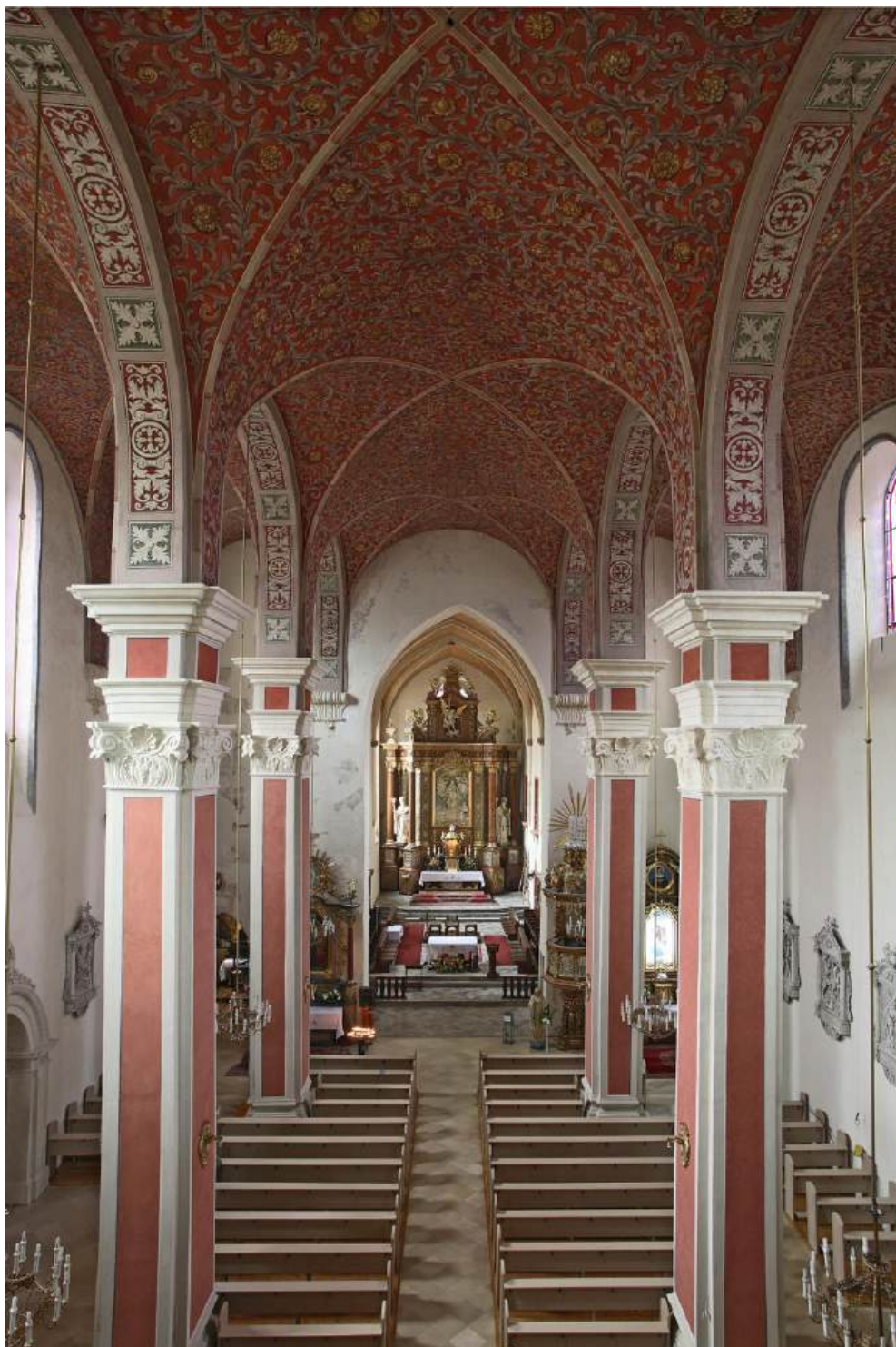

fol. 3. Herb Piastów Opolskich, zwornik w kaplicy św. Anny

O wzniesieniu nowego, rozbudowanego korpusu halowego zdecydowano dopiero w 3. ćwierci XIV w. Była to kosztowna inwestycja i trwała dość długo, bowiem franciszkanie uzależnieni byli od hojności mieszkańców Opola i władcy. Jej realizacja zakończona została na przełomie XIV i XV wieku. Głównym inwestorem przebudowywanego kościoła był najpewniej książę Władysław II Opolczyk, niegdyś palatyn Królestwa Węgier, namiestnik Rusi Czerwonej i krótko Królestwa Polskiego, bliski współpracownik króla Ludwika Węgierskiego, a przy tym fundator klasztoru Paulinów na Jasnej Górze. Założenie budowlane zakrojone było na szeroką skalę, tak by nowy kościół swym splendorem przyćmił poprzedni. Równolegle zresztą postępowały prace przy rozbudowie klasztoru. Aby kościół mógł pełnić swą funkcję mimo trwających w nim prac budowlanych, w obrębie dotychczasowego korpusu mogło dojść do wzniesienia prowizorycznej, niskiej konstrukcji drewnianej, nakrytej dwuspadowym dachem, podobnej do tymczasowego korpusu z końca XIII wieku. Jednocześnie rozbierano mury obwodowe starego korpusu, pozostawiając jedynie fragment muru graniczącego z kaplicą św. Anny. Nowe znacznie pogrubione mury wymagały także fundamentów mocniejszych niż dotychczasowe. Wszystkie mury wzniesiono z cegły w technice spotykanej już w kaplicy św. Anny, „opus incertum”, z tym, że użyto cegły o gabarytach zbliżonych do tej zastosowanej przy wznoszeniu prezbiterium. Stąd, choć obie części kościoła („nowego” korpusu i „starego” prezbiterium) postawiono w innej technice, ich połączenie stało się niemal niezauważalne. Partie licowe wykonano w wątku gotyckim. Korpus uzyskał sklepienie krzyżowo-żebrowe, czteroprzęsłowe oparte na filarach kwadratowych (lub wielobocznych). Wraz z korpusem halowym postawiono dwie kaplice i czworoboczną wieżę, przylegającą do północnej ściany prezbiterium, do której prowadziło wejście z północnej nawy nowo wybudowanego korpusu kościoła. Przyziemie wieży jeszcze w trakcie budowy uzyskało sklepienie krzyżowo-żebrowe. Przy zachodnim przęśle południowej ściany korpusu stanęła spora, dwuprzęsłowa kaplica (obecnie pod wezwaniem św. Maksymiliana), otwarta od strony nawy dwoma dużymi, ostrołuczными arkadami. Natomiast przy wschodnim przęśle północnej ściany korpusu wybudowano kaplicę zamkniętą trójbocznie od jej północnej strony (w jej miejscu stoi obecnie kaplica Najświętszego Serca Pana Jezusa). Podczas prowadzonych wtedy prac nadbudowano także jedną kondygnację nad kaplicą św. Anny.

Prowadzone w następnych latach prace w kościele związane były przede wszystkim z utrzymaniem budowli i jej funkcjonowaniem. Ich realizacja uzależniona była jednak od zainteresowania potencjalnych darczyńców. Polityczne, religijne i ekonomiczne kryzysy, które w następnych stuleciach nie omijały Śląska z pewnością nie sprzyjały hojności mieszczan, a nawet książąt opolskich. Kondycja finansowa tych ostatnich w XV w. była co prawda bardzo dobra, lecz spory terytorialne i konflikty polityczne odwracały ich uwagę od kwestii zaopatrywania konwentu franciszkanów. Jeszcze na początku XV wieku między przyporami dobudowano do północnej ściany korpusu kościoła kolejną kaplicę, wzmiankowaną pod rokiem 1409 jako noszącą wezwanie św. Jadwigi Śląskiej (obecnie – kaplica Ukrzyżowania oraz Matki Bożej Fatimskiej).

Od wschodu przylegała ona do wcześniej postawionej kaplicy. Wybudowano ją zresztą przy użyciu tego samego rodzaju cegły i z zastosowaniem identycznej techniki. Nieduża jednoprzęsłowa kaplica uzyskała sklepienie krzyżowo-żebrowe. Tworzyła więc z halowym korpusem, z którego do kaplicy prowadziło szerokie przejście zamknięte ostrołuczną arkadą, stylową całość.

fot. 4. Wnętrze kościoła, widok w kierunku prezbiterium

Kolejne prace poprowadzono niemal sto lat później, gdy samodzielną władzę przejął ostatni z rodu opolskich Piastów książę Jan Dobry i sytuacja w księstwie się ustabilizowała. Kaplica św. Anny uzyskała nowe, efektowne sklepienie gwiaździste. W przyziemiu wieży urządzona została kaplica grobowa rodziny Prószkowskich. W 1509 r. pochowany w niej został Jan Prószkowski, kanclerz ówczesnego władcy Jana Dobrego. W korpusie kościoła założono kamienną posadzkę, a przy północnym wejściu do kościoła postawiono kruchtę, od wschodu sąsiadującą z kaplicą św. Jadwigi, a od strony zachodniej sięgającą do następnej przypory. Przy ścianie północnej nie istniała już wówczas wschodnia kaplica, trójbocznie zamknięta od północy.

Wkrótce potem dla kościoła jak i samego konwentu nastał szczególnie trudny okres. Odbudowie pozycji Kościoła katolickiego na Śląsku, osłabionej wskutek wojen husyckich, towarzyszyło propagowanie programu reformy obserwanckiej części Zakonu Braci Mniejszych. Także w samym zakonie rosły wpływy obserwantów (w Polsce nazywano ich bernardynami). W rezultacie społeczność świecka często domagała się przejęcia przez obserwantów klasztorów konwentualnych. W Opolu, z fundacji księcia Mikołaja i jego żony Magdaleny, już w 1473 r. założony został klasztor bernardynów. Od tej pory kłótnie i spory między obserwantami i konwentualnymi, nawet o zbieranie jałmużny, należały do codzienności współżycia obu gałęzi zakonu w mieście. Do czasu, aż w roku 1517 książę Jan przeniósł franciszkanów-obserwantów, którzy w tym właśnie roku usamodzielnili się, jako odrębny zakon, z kościoła św. Barbary na przedmieściu do tutejszego klasztoru Świętej Trójcy. Franciszkanie konwentualni, na mocy bulli *Etsi fidelium* papieża Leona X, zostali wydalenii ze swojej dotychczasowej siedziby. Bernardyni zdążyli jeszcze w 1527 r. wyremontować sklepienie w korpusie kościoła, po czym w wyniku postępów reformacji na Śląsku i jej sukcesie w Opolu, w roku 1556 zakonnicy zostali zmuszeni przez protestantów do opuszczenia swej siedziby. Pozbawienie kościoła jego gospodarza stworzyło dogodną sytuację do dewastacji i zagrabienia jego wyposażenia, którego niewielką tylko część udało się przejąć kolegiacie Św. Krzyża w Opolu.

Porządkowanie spraw wyznaniowych na Śląsku pod koniec XVI w. przyniosło decyzję o przywróceniu klasztoru i kościoła Świętej Trójcy franciszkanom, tyle że od 1605 r. konwent opolski przyłączono do prowincji franciszkańskiej polskiej (krakowskiej) i pozostawał w niej aż do 1725 r. Ledwo przeprowadzona w 1614 r. przez prowincjała Adama Goskiego wizytacja pozwoliła ocenić stan kościoła (zaniedbanego i zrujnowanego), gdy w roku następnym wielki pożar miasta dokonał kolejnych zniszczeń. Pogłębienie destrukcji substancji kościoła przyniosła wojna trzydziestoletnia, w czasie której Śląsk stał się jedną z głównych aren działań zbrojnych. Opole (w tym kościół franciszkański) szczególnie dotkliwie odczuło jej skutki w 1627 r., gdy armia Ernsta von Mansfelda spłądowała miasto, oraz w czasie okupowania prowincji przez armię szwedzką w latach 1632-1635. Środki, jakie franciszkanie uzyskali na cele odbudowy klasztoru i kościoła (1631, 1637, 1646) pozwoliły jedynie na niewielkie reparacje, zwłaszcza sklepienia i szczytów nad korpusem oraz nadbudowę wieży o dwukondygnacyjny, ośmioboczny człon. Jedyne poważne przedsięwzięcie

budowlane w kościele w tym czasie stanowiła budowa w drugiej połowie XVII w., przy północnej ścianie korpusu, kaplicy św. Antoniego (obecnie: Najświętszego Serca Pana Jezusa), która stanęła w miejscu nieistniejącej już od dawna średniowiecznej trójbocznie zamkniętej od północy, wschodniej kaplicy. Ceglane ściany założenia na rzucie kwadratu oparto na fundamentach starszej kaplicy. Całość nakryto kopułą. Po pożarze w 1682 r. barokowym ozdobnym portalem wykończono wejście prowadzące z nawy do kaplicy, ufundowanej jako kaplica grobowa rodziny Schlegenbergów.

fot. 5. Widok na korpus nawowy kościoła w kierunku zachodnim

Od tego czasu zasadnicza bryła świątyni nie ulega już zmianie. Prowadzone w XVIII w. prace, szczególnie te po kolejnym wielkim pożarze z 1739 r. i uzyskaniu przez franciszkanów finansowego wsparcia od państwa, zmieniły wewnętrzny i zewnętrzny charakter świątyni, nadając jej wyraźnie barokowy charakter. W 1810 r. rząd pruski na mocy dekretu zsekularyzował konwent franciszkański, a kompleks budowli przekazał miastu. Gmina ewangelicka, która stała się nowym właścicielem kościoła, dokonywała w nim remontów potrzebnych dla utrzymania

substancji budowli, jak i przystosowania go do dalszego użytkowania jako ewangelickiego kościoła farnego, a później także szkoły ewangelickiej. W ramach tych prac, pod koniec XIX w. wzniesiono w nawach bocznych drewniane empory, nadbudowano wieloboczny człon wieży o dwie kolejne kondygnacje i nałożono na nią nowy hełm oraz dokonano rekonstrukcji szczytu wschodniego. Od północy przebito nowe otwory wejściowe do świątyni w ścianach kaplic. W tym stanie budynek dotrwał do wybuchu drugiej wojny światowej. Po jej zakończeniu, po 135 latach nieobecności, do Opola powrócili franciszkanie, którzy przejęli zniszczony kompleks, po czym niezwłocznie przystąpili do odbudowy i zarazem rekonstrukcji. O ile sam kościół szczęśliwie ocalał, to klasztor został zupełnie zrujnowany. Ocalały jedynie fragmenty południowego skrzydła. Skrzydło zachodnie zostało zrekonstruowane, a ruiny wschodniego całkowicie rozebrano. Zasadnicze prace nad odbudową i wyposażaniem kościoła zakończono w roku 1959. W latach 1967-1971 prowadzono w kościele prace konserwatorskie, m. in. regotycyzując budowlę.

Szeroko zakrojone prace konserwatorskie, połączone z badaniami architektonicznymi, przeprowadzono w latach 2006-2008, w znacznym stopniu przywracając zabytkowej świątyni dawny blask.

fol. 6. Kościół franciszkanów w Opolu. Widok od strony wschodniej.

Opis kościoła

Pierwotna gotycka budowla kościoła franciszkanów w Opolu ulegała w ciągu dziejów przemianom, zgodnie ze zmieniającymi się stylami architektonicznymi. Największe przemiany nastąpiły w okresie baroku. Prezbiterium jest gotyckie, natomiast korpus nawowy jest wewnątrz zbarokizowany. Prace konserwatorskie w znacznym stopniu przyczyniły się do regotytyzacji kościoła.

Świątynia ma formę trójnawowej hali (korpus) z prostokątnym jednonawowym prezbiterium. Kościół jest orientowany, tzn. prezbiterium zwrócone jest w kierunku wschodnim. Po stronie północnej, w narożniku nawy i prezbiterium, znajduje się wieża, w dolnej części czworoboczna, a w partii górnej wieloboczna, nakryta cebulastym hełmem. Budowla jest murowana z cegły, w prezbiterium o układzie wendyjskim, natomiast w korpusie o układzie gotyckim. Szczyty prezbiterium i kościoła mają formę późnorenesansową. Od zewnątrz widoczne są szkarpy, opinające ściany świątyni. Do korpusu przybudowane są od północy dwie kaplice i kruchta, a od południa dwie kaplice. Północna kaplica Najświętszego Serca Pana Jezusa, przylegająca do wieży, nakryta jest kopułowym dachem z latarnią. Sąsiednia kaplica Ukrzyżowania i Matki Bożej Fatimskiej oraz kruchta mają wspólną elewację neoklasycystyczną. Przy południowej stronie prezbiterium znajduje się zakrystia, wybudowana w XX wieku. Od południa do kościoła przylega zespół zabudowań klasztornych.

fot. 7. Kościół franciszkanów w Opolu. Widok od strony północnej.

Wnętrze

Elementy wystroju wnętrza kościoła w większości pochodzą z okresu powojennego. Dawne zabytkowe wyposażenie uległo zniszczeniu. Szczególnie trudny dla klasztorного kościoła był okres reformacji, sekularyzacja, a także wiek XIX, gdy świątynia należała do gminy ewangelickiej, mającej inne wymogi liturgiczne. Miary zniszczeń dopełniła ostatnia wojna. Przetrwała jedynie niewielka część zabytkowych elementów, przede wszystkim płyty nagrobne i polichromie. Obecnie wyposażenie świątyni pochodzi głównie z lat 50-tych XX wieku i nawiązuje do wzorów późnorenansowych i barokowych. Autorem koncepcji wystroju wnętrza był o. dr Edward Frankiewicz OFM (1905-1990), historyk sztuki i badacz dziejów franciszkanów na Śląsku, który kierował odbudową zespołu klasztorного, gdy franciszkanie wrócili tu po II wojnie światowej. Współpracował z nim rzeźbiarz Franciszek Janoszka z Rybnika Popielowa, wykonawca większości rzeźb w ołtarzach kościoła. Prace konserwatorskie z lat 1967-1971 i ostatnie z lat 2006-2008 w znacznym stopniu przywróciły budowli gotycki charakter.

fot. 8. Polichromowana służka sklepienia na południowej ścianie prezbiterium

fot. 9. Widok na prezbiterium kościoła i ołtarz główny

Najstarszą częścią świątyni jest **prezbiterium (1)**. Ma ono kształt wydłużonego prostokąta, zamkniętego od wschodu prostą ścianą. Przekryte jest czteroprzęsłowym gotyckim sklepieniem krzyżowo-żebrowym, wspierającym się na ceglanych żebrawach. Wyjątkiem jest jedynie drugie przęsło od wschodu, odbudowane w pierwszej połowie XVII w. Malowana dekoracja sklepienia pochodzi z lat 20-tych ubiegłego stulecia. Na kapitelach i konsolach oraz na służce ostatniego przęsła na ścianie południowej widoczna jest zachowana średniowieczna polichromia. Ostrołukowe okna posiadają maswerki odtworzone

podczas prac w latach 1890-1891. Za wzór posłużyły oryginalne maswerki gotyckie, zachowane w niewielkim oknie, obecnie wychodzącym do wnętrza wieży, w skrajnym zachodnim prześle ściany północnej. Podczas ostatnich prac konserwatorskich w ścianie południowej prezbiterium odsłonięte zostało tzw. sedilium (na prawo od ołtarza głównego), czyli wnękę ścienną pełniącą rolę siedziska.

Ołtarz główny pochodzi z roku 1956. Centralna płaskorzeźba przedstawia Matkę Boską Wniebowziętą koronowaną przez Trójcę Świętą, i obserwującego tę scenę św. Franciszka z Asyżu. Jest to nawiązanie do wezwania kościoła i założyciela Zakonu. Po bokach znajdują się rzeźbione figury dwóch świętych zakonu franciszkańskiego: św. Bonawentury (po lewej) i bł. Jakuba Strzemię (Strepa), arcybiskupa lwowskiego (po prawej). W wyższej kondygnacji znajduje się rzeźba św. Michała Archaniola walczącego z szatanem.

Pod prezbiterium znajduje się krypta grobowa, złożona z kilku pomieszczeń, w której chowano książąt i zakonników z opolskiego konwentu. Szczątki Piastów w roku 1627 zostały złożone w jednej wspólnej trumnie, po dewastacji kościoła przez wojska protestanckie. W krypcie zachowała się gotycka polichromia przedstawiająca Ukrzyżowanie, datowana na pierwszą ćwierć XIV wieku. Po II wojnie światowej na ścianach podziemia wymalowano 6 scen z przedstawieniami śmierci.

fol. 10. Fresk z ukrzyżowaniem Chrystusa w krypcie pod prezbiterium

Na styku **nawy głównej (2)** i prezbiterium znajduje się tzw. łuk tęczy, czyli wielka ostrołukowa arkada. Ostatnie badania architektoniczne z lat 2006-2008 pozwoliły stwierdzić, że pod łukiem tęczowym było niegdyś tzw. lektorium, czyli ok. 3-metrowej wysokości murowana przegroda oddzielająca część prezbiterialną od korpusu. Od strony nawy prawdopodobnie była niewielka empora, z miejscem dla kaznodziei i pulpitem do czytania Pisma Świętego. Na lektorium wchodziło się klatką schodową, zawartą w grubości muru prezbiterium, którą również odkryto podczas najnowszych badań. Lektorium zostało wyburzone w okresie późniejszym, zapewne w XVII wieku.

Korpus kościoła jest trójnawowy, w układzie halowym (wszystkie 3 nawy, główna i obie boczne, są jednakowej wysokości), czteroprzęsłowy. Mury obecnego korpusu zbudowano na początku XV stulecia, natomiast sklepienie i wspierające je filary międzynawowe pochodzą z połowy wieku XVII. Mimo przeprowadzonej barokizacji wnętrza, korpus zachował średniowieczne proporcje. Polichromia sklepienia została wykonana w latach 20-tych XX wieku.

W zachodnim prześle korpusu znajduje się chór muzyczny z ok. połowy XVIII wieku. Z tego czasu pochodzi też piękny **prospekt organowy (9)**, zdobiony ornamentem regencyjnym i rokokowym oraz rzeźbionymi figurami króla Dawida, patrona muzyki, grającego na harfie (po lewej), królowej Saby, grającej na lutni (po prawej) i pięciu muzykujących aniołków. Sam instrument muzyczny został zmodernizowany w 1931 roku.

fot. 11. Barokowy prospekt organowy

Po wschodniej stronie nawy, tuż przy łuku tęczowym, po jego południowej stronie (po prawej, stojąc twarzą w kierunku ołtarza głównego), stoi bogato zdobiona **ambona (5)**, wykonana w roku 1954. Pięć płaskorzeźbionych paneli przedstawia największych kaznodziejów zakonu franciszkańskiego. Kolejno, idąc od lewej, są to: św. Antonii z Padwy, głoszący kazanie do ryb, św. Bonawentura,

św. Franciszek z Asyżu, św. Jan Kapistran wygłaszający kazanie na rynku krakowskim oraz św. Leonard z Porto Mauricio (w Portugalii). W ostatnim, szóstym polu, jest fragment reguły franciszkańskiej z zaleceniami dotyczącymi kaznodziejstwa. Na prawo od ambony, na wschodnim końcu nawy południowej, znajduje się **ołtarz św. Franciszka (6)** wykonany w 1958 roku, z rzeźbionymi figurami św. Ludwika IX, króla i św. Elżbiety.

fot. 12. Ambona

Z południowej nawy bocznej przez portal wykonany w 1952 r. (podobnie jak portal od strony kaplicy) prowadzi wejście do **kaplicy św. Anny (7)**, zwanej też obecnie **kaplicą Piastowską**. Najnowsze badania wskazują, że została ona wzniesiona w drugiej połowie XIV wieku przez księcia opolskiego Bolesława III, z przeznaczeniem na nekropolię opolskiej gałęzi rodu Piastów. W kaplicy tej znajdują się najcenniejsze i najpiękniejsze zabytkowe obiekty zachowane z dawnego wystroju kościoła.

Pierwotnie kaplica była przykryta drewnianym belkowanym stropem. Ściany pokryte były dekoracją malarską, której resztki zachowały się ponad późniejszym sklepieniem. Obecnie, po dokonaniu ich transferu, ocalałe fragmenty polichromii można oglądać w sali muzealnej. Na początku XVI w. kaplica otrzymała piękne gotyckie sklepienie gwiaździste, wsparte na ceglanych żebrach. Podczas ostatnich prac restauracyjnych w latach 2006-2007 odsłonięte zostały dwie warstwy polichromii sklepienia. Do starszej, pochodzącej z początku XVI w., należy zespół malowanych herbów. Tworzą one program heraldyczny, na który składają się herby Piastów opolskich i rodów monarszych, skoligaconych z nimi poprzez małżeństwa. Do młodszej warstwy, pochodzącej z XVII wieku, należą medaliony oraz szare tło z ornamentem. W środkowym zworniku sklepienia jest przedstawiony w polu błękitnym ukoronowany złoty orzeł, godło Piastów opolskich.

fot. 13. Kaplica św. Anny

Uwagę zwracają znajdujące się na środku kaplicy pomniki nagrobne Piastów opolskich. Na dwóch tumbach leżą, umieszczone parami, cztery płyty z rzeźbionymi pełnoplastycznymi postaciami zmarłych. Zostały one wykonane pod koniec XIV w. (ok. 1380) na zamówienie księcia Bolesława III, prawdopodobnie przez warsztat z Czech. Nagrobki te znajdowały się przez kilka stuleci w kaplicy św. Anny, ale w XIX w., po przejęciu kościoła przez gminę protestancką, kaplica została zamieniona na zakrystię, a płyty przeniesiono do prezbiterium, gdzie zostały wmurowane w ścianę za ołtarzem. W roku 1951 nagrobki książęce zostały przeniesione z powrotem do kaplicy św. Anny. Na tumbie po lewej stronie znajdują się rzeźbione postacie książąt opolskich Bolesława I (zm. 1313) oraz Bolesława II (zm. 1356). Obaj książęta przedstawieni są w zbrojach, na głowach mają mitry – oznakę władzy książęcej. Nogi Bolesława I wspierają się na lwie, symbolizującym odwagę i waleczność. Dookoła biegnie napis informujący o datach śmierci książąt. Bolesław (Bolko) I zapisał się na kartach historii, prowadząc aktywną politykę zagraniczną, która była świadectwem ówczesnego znaczenia książąt opolskich. Bolko I wspierał księcia wrocławskiego Henryka Probusa, a potem króla czeskiego Wacława II w zabiegach o opanowanie Krakowa, walcząc m. in. przez wiele lat przeciwko Władysławowi Łokietkowi. Jego syn Bolesław II nie odgrywał już większej roli politycznej. W roku 1327, wraz z wieloma innymi książętami śląskimi, złożył hołd lenny królowi czeskiemu Janowi Luksemburskiemu, na trwałe wiążąc Księstwo Opolskie z Koroną Czeską.

fot. 14. Nagrobek książąt Bolesława I i Bolesława II

Po prawej stronie znajdują się nagrobki księcia Bolesława III (zm. 1382) i jego żony Anny (zm. 1378). Książę przedstawiony jest podobnie jak jego ojciec i dziad, w zbroi, w pozycji leżącej, z nogami wspartymi na lwie. U stóp księżnej znajduje się pies, symbol wierności i posłuszeństwa. Brzegiem płyty biegnie napis informujący o dacie śmierci księżnej. Końcówka tego napisu oraz cały tekst napisu dotyczącego Bolesława III nie są oryginalne, ale zostały odkute dopiero w latach 50-tych. Bolko III dużą część swego życia spędził na dworze cesarza Karola IV i nie odegrał żadnej roli politycznej. Pozostawał w cieniu swego starszego brata, księcia Władysława Opolczyka, który zrobił wielką karierę u boku króla Ludwika Węgierskiego, a potem przez wiele lat walczył przeciwko Władysławowi Jagielle. O żonie Bolesława III niczego bliższego nie wiadomo.

Nagrobki książąt w ciągu swego istnienia uległy pewnym uszkodzeniom, m. in. wszystkie postacie miały odbite nosy, przedramiona, posąg Bolesława II był pozbawiony nóg. Brakujące fragmenty zostały zrekonstruowane w latach 50-tych. Rzeźbione płyty nagrobne były niegdyś polichromowane, obecnie są w naturalnej barwie kamienia. Są pięknymi i względnie rzadkimi w Polsce przykładami gotyckiej rzeźby sepulkralnej.

W krypcie pod kaplicą św. Anny pochowani byli też inni książęta piastowscy Opola. Jednym z nich był Mikołaj II, święty w Nysie 27 czerwca 1497 roku. Opolski władca był w ostrym konflikcie z księciem cieszyńskim Kazimierzem, królewskim namiestnikiem Śląska. W trakcie zjazdu w Nysie w 1497 r., podczas obrad w ratuszu, obawiając się aresztowania przez namiestnika, Mikołaj zaatakował Kazimierza sztyletem, poważnie go raniąc. Następnie zranił też biskupa wrocławskiego Jana Rotha. Książę został od razu schwytany, szybko osądzony przez sąd miejski, po czym natychmiast ścięto go na rynku.

W północnej ścianie kaplicy (od strony kościoła), na lewo od wejścia, wmurowana jest płyta nagrobna Jana Prószkowskiego (zm. 1508), kanclerza księcia opolskiego Jana Dobrego, o czym informuje napis na otoku płyty. Pole środkowe wypełnia herb zmarłego. Pierwotnie znajdowała się ona w posadzce kaplicy Prószkowskich w przyziemiu wieży (dziś kaplica Matki Bożej Częstochowskiej). Płyta została dość mocno zatarta, gdy protestanci zlikwidowali kaplicę i wykonali w niej wejście do świątyni. W roku 1909 płytę przeniesiono z jej pierwotnego miejsca do jednego z korytarzy klasztornych, a w roku 1952 umieszczono ją w kaplicy św. Anny.

Pod środkowym przesłem, na wschodniej ścianie kaplicy, znajduje się barokowa płyta nagrobna Katarzyny, Urszuli i Doroty, trzech córek burgrabiego opolskiego Daniela Scholza, zmarłych w latach 1626 – 1630. W centrum marmurowej płyty jest wizerunek Madonny z Dzieciątkiem w otoczeniu św. Katarzyny (wspartej na mieczu) i św. Urszuli (ze strzałą w dłoni). Poniżej przedstawione zostały postacie trzech zmarłych sióstr, a w górnej części płyty znajduje się monogram imienia Jezus (IHS) z dwoma puttami po bokach.

fol. 15. Płyta nagrobna sióstr Katarzyny, Urszuli i Doroty Scholz

Na prawo od przejścia z kaplicy do kościoła widoczna jest wnęka, zaznaczająca zarys dawnego okna w pierwszym murowanym korpusie nawowym, zbudowanym w pierwszych dziesięcioleciach XIV wieku.

Przy południowej ścianie kaplicy znajduje się ołtarz św. Anny z 1958 r., wykonany na wzór gotyckich tryptyków.

Na południowej ścianie korpusu, na prawo od wejścia do kaplicy św. Anny, widoczne są fragmenty barkowej polichromii, odsłoniętej podczas ostatnich prac konserwatorskich. Można rozpoznać dwa anioły podtrzymujące draperie, natomiast scena centralna jest nieczytelna.

fot. 16. Barokowa polichromia na ścianie nawy południowej

Z zachodniego przęsła nawy południowej, pod chórem muzycznym, prowadzi wejście go **kaplicy św. Maksymiliana Kolbego (8)**. Dawne, pierwotne wezwanie jest nieznane. Kaplica powstała w ostatniej ćwierci XIV wieku, równocześnie z budową obecnego korpusu halowego. Przekryta jest dwuprzęsłowym sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Podczas ostatnich prac konserwatorskich na ścianach odsłonięto fragmenty gotyckiej polichromii. W kaplicy znajduje się też obraz przedstawiający Ukrzyżowanie (początek XVIII w.), aż do II wojny światowej wiszący w kaplicy św. Anny.

Przy drugim od zachodu przęsle nawy północnej znajduje się **kruchta (10)**, przez którą prowadzi główne wejście do kościoła. Przedsionek został dobudowany na przełomie XV i XVI wieku i nakryty sklepieniem gwiazdzystym. Wewnątrz kościoła, nad portalem wejścia prowadzącego z nawy do kruchty, umieszczony jest herb Zakonu Braci Mniejszych, którego charakterystycznym elementem są skrzyżowane ręce: obnażona ręka Chrystusa i odziana w habit ręka św. Franciszka z widocznymi stygmatami.

Pod trzecim od zachodu przesłem nawy północnej, sąsiadując z kruchtą, znajduje się **kaplica Ukrzyżowania i Matki Bożej Fatimskiej (11)**, nazywana tak od znajdującego się w niej krucyfiksu oraz figury Maryi. Pierwotnie nosiła wezwanie **św. Jadwigi**. Powstała na początku XV wieku, jako budowla na planie kwadratu, nakryta sklepieniem krzyżowo-żebrowym. W XIX w. protestanccy użytkownicy kościoła wybili w północnej ścianie kaplicy otwór wejściowy, przekształcając ją w kolejną kruchtę. Wejście to jest widoczne dzisiaj od zewnątrz.

Przy wschodnim przesle nawy od północy dostawiona jest do korpusu **kaplica Najświętszego Serca Pana Jezusa**, dawniej **Najświętszego Sakramentu**, a jeszcze wcześniej pod wezwaniem **św. Antoniego (12)**. Stoi ona na fundamentach dawniejszej gotyckiej kaplicy z ostatniej ćwierci XIV wieku, zamkniętej wielobocznie od północy. Obecna kaplica ma formę barokową. Została zbudowana w pierwszej połowie XVII wieku, na planie kwadratu. Nakrywa ją kopuła na pendentywach, z latarnią. Od strony nawy prowadzi do kaplicy barokowy portal, z bogato zdobioną kutą kratą, który wykonano u schyłku XVII stulecia (po pożarze w 1682 r.). W kluczu łuku wejściowego widoczny jest herb rodziny Schlegenberg-Lilienberg.

fol. 17. Portal kaplicy Najświętszego Sakramentu

Przy wschodnim końcu nawy północnej znajduje się kaplica, nosząca obecnie wezwanie **Matki Boskiej Częstochowskiej (13)**, dawniej zaś nazywana **kaplicą Prószkowskich**, mieszcząca się w przyziemiu wieży. Obecnie służy ona także jako kaplica codziennej i całodziennej adoracji Najświętszego Sakramentu. Wejście do niej prowadzi przez portal z dekoracją stiukową i kutą barokową kratą z XVII w. W zwieńczeniu portalu znajduje się herb rodziny Prószkowskich. Kaplica powstała współcześnie z budową wieży, czyli w ostatniej ćwierci XIV w. Na początku XVI stulecia przekształcono ją w kaplicę grobową rodziny Prószkowskich. Pochowany w niej został m. in. Jan Prószkowski (zm. 1508), kanclerz księcia Jana Dobrego, co upamiętniała zachowana do dziś płyta nagrobna, obecnie znajdująca się w kaplicy św. Anny. W XVIII w. sklepienie krzyżowo-żebrowe zostało zastąpione istniejącym do dziś zwierciadlanym. Z tego okresu pochodzi też dekoracja sztukatorska. W XIX w. kaplicę zlikwidowano, przekształcając ją w wejście do kościoła, poprzez wybite otworu wejściowego w północnej ścianie wieży. Po II wojnie światowej wejście do kościoła przez wieżę zostało zlikwidowane, a pomieszczeniu przywrócono funkcję kaplicy. Stojący tam ołtarz Matki Bożej Częstochowskiej został wykonany w roku 1952 przez Karola Höffera. Sam zaś obraz Matki Bożej Częstochowskiej namalowany został w 1946 r. przez Łukasza Mrzygłóda (1884-1952). Na jego odwrocie, także jego autorstwa, znajduje się rycina przedstawiająca św. Franciszka.

fol. 18. Herb rodziny Prószkowskich

Na wschodniej ścianie korpusu, nad wejściem do kaplicy, widoczne są fragmenty gotyckiej polichromii z początku XV wieku, odsłonięte podczas ostatnich badań. Przedstawiają one Matkę Boską apokaliptyczną.

fot. 19. Matka Boska apokaliptyczna (XV w.)

Na prawo od wejścia do kaplicy MB Częstochowskiej stoi **ołtarz św. Antoniego (14)**, pochodzący z roku 1949.

fot. 20. Herb Zakonu Braci Mniejszych w portalu kruchty